

DEVID GEMEL

ΠΑΡΜΕΝΙΟΝ

LAV MAKEDONSKI

DEJVID GEMEL

PARMENION

LAV MAKEDONSKI

Preveo Željko Petrović

Priča o Parmenionu rođena je na grčkom ostrvu u senci ruševina Akropolja, pod zidovima krstaške tvrđave. Prve ideje su se javile u zalivu za koji se priča da je pružio utočište sv. Pavlu na njegovom putu za Rim. Lind na ostrvu Rodos je mesto spokojne lepote i velikog šarma, a njegovi stanovnici su odraz tih vrлина.

Ovaj roman je s velikom ljubavlju posvećen svima koji su pomogli da put u Lind ispunimo magijom – Vasilisu i Cambiki iz Florinog bara, „Krispiju”, Džeksu, Kejt i Aleksu, kao i Brajanu Gortonu i njegovoj ljupkoj supruzi Ket, jer mi je podarila „oči”.

Zahvaljujem se urednicima – Lizi Rivs i Džin Maund. Hvala Val Gemel, Idit Grejam i Tomu Tejloru na sugestijama, kao i „mladom Džimu iz Pingvina” koji me je naterao da uobličim ideje. Posebno se zahvaljujem Steli Grejam na prikupljenim podacima i srdačnoj pomoći u teškim trenucima traganja za inspiracijom, kao i Polu Hendersonu koji je usrdno proveravao istorijske podatke.

REČ AUTORA

Svet starih Grka stvarao se u metežu ratova, zavera i izdaja. Grčka nacija nije postojala; podeljenom zemljom vladali su gradovi-države, u stalnom međusobnom nadmetanju za dominaciju.

Vekovima su veliki gradovi Atina i Sparta vojevali na kopnu i moru, pokušavajući da postanu vođa Grka. Teba, Korint, Orhomen i Plateja menjali su strane nebrojeno puta, a pobeda je letela od jedne do druge zaraćene sile, poput zavodnice pune slatkih obećanja koje nikada nije ispunila.

Grčke ratove je finansirala Persija, iz straha da ujedinjena Grčka ne zavlada svetom. Persijanci su bili bogati, njihovo kraljevstvo je cvetalo od Azije do Egipta, a moć se osećala u svim gradovima starih civilizacija. Oprezno su posmatrali i događaje u Grčkoj, dva puta kretali na nju i oba puta doživeli strahovit poraz.

Atinjani i njihovi saveznici razbili su Darijevu armiju na Maratonu. Darijev sin, Kserks, poveo je zatim veliku armiju, koja je brojala više od četvrt miliona ljudi, da jednom za svagda pokori Grčku.

Malobrojna spartanska vojska im je preprečila put kod Termopila i držala ih tu danima. Persijanci su se ipak probili, opljačkali Atinu i opustošili njenu okolinu, ali su na kraju bili potpuno poraženi u dvema bitkama. Na kopnu je pet hiljada Spartanaca, koje je predvodio general Pausanija, nanelo ponižavajući poraz persijskoj hordi, dok je na moru, atinski admiral Temistokle uništio persijsku flotu kod Salamine.

Događaji opisani u Parmenionu (npr. zauzimanje Kadmeje, bitke kod Termopila, Leuktre i Linkestijske Herakleje) zasnovani su na istorijskim činjenicama. Glavni likovi (Parmenion, Ksenofon, Epaminonda i Filip Makedonski) hodali su nekada davno tim planinama i ravnicama, sledeći svoje sopstvene staze časti, lojalnosti i dužnosti.

Ali priča o Lavu Makedonskom je moja. Istorija je skoro sasvim zaboravila Parmeniona. Niko ne zna da li je on bio kralj Pelagonaca, makedonski avanturista ili tesalski najamnik.

Ali, kakva god da je istina, nadam se da će se njegova senka u Dvorani heroja osmehnuti kada ova priča dospe do njega.

KNJIGA I

Divan narod su ti Atinjani. Svake godine izaberu deset novih generala. Čitavog svog života ja sam znao samo za jednoga – Parmeniona.

Filip II Makedonski

PROLEĆE, 389. pre n.e.

Sve započe željom da sazna kada će umreti. Potpuno opčinjena, pratila bi staze beskonačne budućnosti, posmatrajući puteve moguće sutrašnjice. Umirala bi od bolesti, kuge, moždane kapi, ili bi bivala ubijena. Mogla je, čak i da padne sa konja, iako ne mogaše sebe ni da zamisli na takvoj zveri jer je jahanje nije privlačilo.

Dok bi bezbrižno istraživala sve mogućnosti, postajala je svesna mračne senke svojih poslednjih dana. Bez obzira na način i trenutak smrti, senka beše postojana. Izjedaše je. Pored toliko različitih puteva, kako je moguće da senka opstaje? Oprezno bi nastavila putovanje kroz vreme nakon svoje smrti i videla kako se budućnost širi i narasta. Senka postajala je jača, a njeno zlo opipljivo; u zastrašujućem momentu, strašnijem i od samog užasa, shvatila je – ako je ona otkrila senku, i senka zna za nju.

Ipak, Tamis ne beše žena bez hrabrosti; izabra stazu i polete u srce senke, osećajući kako joj moć Mračnog boga izjeda mozak kao kiselina. Ne mogaše tu dugo opstati i pobeže nazad, u prividnu sigurnost stvarnosti.

Otkriće postade težak teret na duši sveštenice. Nije imala nikoga sa kime bi ga mogla podeliti, i znala je da će u najvažnijem trenutku, kada se zlu mora suprotstaviti, ona već biti mrtva.

U molitvi, snažnijoj nego ikada ranije, obrati se kosmosu. Kroz tamu koja se širila zasvetle, iznenada, zrak i ona vide lice, izduženo ali orlovske snage, sa prodornim plavim očima ispod gvozdenog šlema. Ubrzo se lik zamagli i nestade, a umesto njega se pojavi lice deteta. Ipak, sa istim prodornim plavim očima i usnama stisnutim u odlučnu liniju. Javi joj se ime. Beše li to spasilac ili uništitelj? Nije mogla znati, mogla je samo da se nada. Ime joj odjeknu u umu, poput udaljene grmljavine.

Parmenion!

SPARTA, leto, 385. pre n.e.

Napali su ga tiho iz senke, maskiranih lica, pokriveni kapuljačama i sa pripremljenim toljagama. Parmenion je poleteo ulevo, ali su još dva napadača iskočila pred njega. Toljaga prolete tik pored njegove glave, okrznuvši ga po ramenu. Uzvratio je pesnicom po licu s maskom, a onda presekao udesno i potrčao brzo prema Odlazećoj ulici. Hladne oči mermerne statue Atene posmatrale su ga kako trči i privlačile ga. Parmenion skoči na postolje statue i uzverze se do kamenih nogu.

– Sidi! Sidi! – vikali su njegovi napadači. – Imamo nešto za tebe, mešanče.

– Popnite se i dajte mi to – odgovorio je. Petorica napadača poleteše napred. Parmenion nogom udari jednog u lice i obori ga, ali novi udarac toljagom i njega stiže. Skotrlja se i pade na napadača koji se opruži u prašini. Potom skoči i potrča. Bačena toljaga pogodi ga između lopatica i on se zatetura. Istog trenutka ga opkoliše i pribiše mu ruke uz telo.

– Imamo te – začu se glas, prigušen vunenim šalom.

– Ne treba ti maska, Grile – prošišta Parmenion. – Prepoznajem te po smradu.

– Nećeš učestvovati sutra na završnici – reče drugi. – Razumeš? Nije trebalo da ti dozvole ni da se takmičiš. Generalove igre su za Spartance, ne i za polutane.

Parmenion se snuždi i obori glavu. Stisak oko njegovih ruku popusti. Najednom se otrže i udari pesnicom Grila u lice. Napadači se tada obrušiše; udarcima i šutiranjem oboriše ga na kolena. Gril ga dočepa za kosu a ostali mu stegoše ruke uz telo.

– Sam si tražio – reče Gril, stežući pesnicu. Udarac prasnu i Parmenion oseti bol u vilici; svest mu se pomuti. U kratkim, snažnim zamasima udarci su pljuštali po stomaka i licu.

Parmenion nije ispustio ni glasa. *Ne boli, pomisli, ne boli.*

– Šta se događa?

– To je noćna straža – prošaputa jedan od njegovih napadača. Mladići ga pustiše i potrčaše sporednom uličicom. Parmenion pade na ulicu i zakotrlja se. Nemi kip Atene Putnice nadneo se nad njim. Dok se stenjući podizao, dotrčaše dva vojnika.

– Šta ti se desilo? – upita ga prvi, drmusajući mu rame.

– Pao sam – Parmenion otrese pruženu ruku i ispljuna krv.

– Prijatelji su ti pomagali da ustaneš, pretpostavljam? – promrmlja čovek. – Zašto deo puta ne bi pošao s nama?

– Ne treba mi pratnja.

Vojnik se zagleda u mladićeve svetloplave oči. – Još uvek su u uličici – reče tiho.

– U to ne sumnjam, ali me neće ponovo zateći nespremnog.

Dok su vojnici odlazili, Parmenion duboko udahnu i potrča ulicom krivudajući desno i levo ka pijaci. Još neko vreme je čuo svoje progonitelje a zatim je oko njega sve utihnulo.

Oni će očekivati da idem ili ka kasarni ili ka majčinoj kući, ali neću ići ni na jedno od tih mesta, razmišljao je. Zato prođe preko napuštene pijace i nastavi ka svetilištu na brdu iznad grada.

Dole, kraj kipa Atene, jedna starica iskorači iz senke na mesečinu. Oslanjajući se na štap, ona uzdahnu i sede na mermerno postolje, umorna i tužna.

– Žao mi je, Parmenione – reče – jak si ali moram od tebe načiniti čelik. Ti si čovek sudbine. Razmišljala je o ostalim dečacima iz kasarne. Bilo je lako naterati ih da mrze mešanca, to je jednostavno; izlečiti čir zahteva više energije nego podstaći mržnju. Uznemiravala ju je ta pomisao i ona zadrhta.

Bacivši pogled na statuu, Tamis vide mermerne oči koje su je posmatrale s visine. – Ne budi ohola – prošaputa. – Znam tvoje pravo ime, kamena ženo. Znam tvoje slabosti i tvoje želje. Ja imam više moći nego ti. Kad se Tamis uspravi, ukaza joj se jedan lik i ona se nasmeja. Uprkos svemu, Parmenion je imao prijatelja, dečaka otpornog na seme mržnje. Beše to protiv njenog plana, ali i utešno.

Slatki Hermija, pomisli, kad bi svi ljudi bili kao ti, moj bi posao bio izlišan.

***

Parmenion sede na kamen da sačeka zoru, praznog stomaka i

natekle vilice, suviše bolne da bi žvakao bajati hleb, sačuvan od jučerašnjeg doručka. Sunce se lagano uzdizalo iznad Parnoskog lanca, i voda reke Eurotas zaiskri životom. Toplota dotače Parmenionovo izmučeno telo i on zadrhta protiv svoje volje. Spartanska obuka uči čoveka da zanemari bol i uvežba duh da ne reaguje na toplotu ili hladnoću. U velikoj meri je time ovladao, ali ga je toplota podsetila koliko mu je bilo hladno ove duge noći, dok se skrivao na brdu iznad grada.

Dvanaest stopa visoka statua Zeusa, oca nebesa, veličanstvena i bradata, posmatrala je zemlju zapadno od grada, i izgledala kao da proučava visoku planinu Ilijas. Parmenion se stresao i oprezno zagrizao crni hleb, prigušujući bolno stenjanje. Grilovi udarci su bili jaki, a kako je bio sputan, nije mogao nikako da im se odupre. Podiže prst do usta; zub mu se klimao. Odlomivši mali komad hleba, oprezno ga stavi s desne strane usta i poče lagano da žvače. Pošto je završio svoj skromni doručak, ustade i oseti bol na levoj strani tela. Zadiže svoj hiton i osmotri rane; iznad kuka je bilo i krvi.

Proteže se, a zatim sledi. Čuo je kretanje na Uspinjućoj stazi. Hitro se sakri iza mermerne statue Muza i čučnu da sačeka pridošlicu; srce mu je jako lupalo. Dohvatio je šiljati komad odlomljenog mermera, koji je ličio na sekiru. Ako nameravaju ponovo da ga napadnu, neko će umreti!

Pojavi se vitki mladić u plavoj tunici. Imao je kovrdžavu crnu kosu i guste obrve. Parmenion prepozna svog prijatelja Hermiju i bi mu lakše. Ispusti kamen i umorno se uspravi. Hermija ga ugleda, pritrča i uhvati za ramena. – O, Savra, prijatelju moj, koliko još moraš da patiš!

Parmenion se na silu osmehnu. – Danas će tome doći kraj. Možda.

– Samo ako izgubiš, Savra, a moraš izgubiti. Mogli bi te i ubiti. Čini mi se da hoće! Hermija pogleda u svetloplave oči svog prijatelja i shvati da ustupka neće biti. – Nemaš nameru da izgubiš, zar ne? – upita tužno.

Parmenion slegnu ramenima. – Možda. Ako je Leonida veštiji, ili ako mu sudije budu naklonjene.

– Naravno da će biti na njegovoj strani. Gril je rekao da će Agesilaj doći da posmatra takmičenje. Misliš li da će sudije dopustiti da kraljev nečak bude poražen?

Parmenion položi ruku na prijateljevo rame. – Ako je tako,

zašto si zabrinut? Izgubiću. Neka tako bude. Ali neću igrati s namerom da izgubim.

Hermija sede na podnožje Zevsove statue i iz torbice obešene o bok izvadi dve jabuke. Jednu daje Parmenionu, koji je oprezno zagriže. – Zašto si toliko tvrdoglav? – upita Hermija. – Da li je to tvoja makedonska krv?

– A zašto ne spartanska, Hermija? Nijedan od tih naroda nije čuven po popustljivosti.

– Nisam to rekao kao uvredu, Savra. To znaš.

– Ne, ti sigurno nisi – reče mladić uzevši prijatelja za ruku. – Ali, razmisli, svi me zovete Savra-gušter i mislite da sam varvarin nečiste krvi.

Hermija se trže, videlo se da je povređen. – Ti si mi prijatelj – reče protestujući.

– Nije to problem, Hermija, ali nije ni odgovor. Ne možeš protiv sebe, Spartanac si, čiste krvi, sa precima herojima iz daleke prošlosti, pre Termopila. Tvoj je otac marširao sa Lisandarom i nikada nije poražen. Među helotima ili drugim klasama robova verovatno imaš prijatelje, ali ih i dalje smatraš robovima.

– I tvoj je otac bio Spartanac, na štitu se vratio kući, sa ranama zadobijenim u borbi – bio je uporan Hermija. – Ti si takođe Spartanac.

– I imam majku Makedonku. Parmenion poče da skida tuniku, trgnu se dok su mu ruke bile iznad glave. Vitko telo prekrivale su masnice i posekotine, a desno koleno je bilo otečeno. Njegovo koščato lice takođe je bilo izubijano, a desno oko skoro zatvoreno. – Ovo su znaci koje nosim zbog svoje krvi. Kada su me uzeli iz majčine kuće, imao sam sedam godina. Od tog dana do danas sunce nije videlo ovo telo bez rane.

– I ja sam dobijao bubotke – reče Hermija. – Svi Spartanci moraju da trpe, ili ih više ne bi bilo niti bi bili nadmoćni. Ali čujem šta si rekao, Sav... Parmenione. Izgleda da te Leonida mrzi, a on je moćan neprijatelj. Ipak, možeš otići do njega i zatražiti da stupiš u njegovu službu. Tada bi to neprijateljstvo prestalo.

– Nikada! On bi mi se podsmehnuo i izbacio na ulicu.

– Da, možda. Ali čak i u tom slučaju batiranje bi prestalo.

– Da li bi ti to uradio da si na mom mestu?

– Ne.

– Zašto bih onda ja to uradio? – prosikta Parmenion, pogleda

prikovanog za prijateljevo lice.

Hermija uzdahnu. – Oštar si prema meni, Parmenione, ali si u pravu. Volim te kao brata, ali te ne smatram Spartancem. U glavi da, ali u srcu ...

– Zašto bi me onda drugi, koji nisu moji prijatelji, prihvatili kao svoga?

– Daj nam vremena, daj nam svima vremena. Ali znaj, šta god izabrao, ja ću stajati uz tebe – reče nežno Hermija.

– U to nikada nisam sumnjao. Hajde, zovi me Savra, to iz tvojih usta dobro zvuči.

– Biću na tvojoj strani na takmičenju i moliću se Ateni Putnici da pobediš – reče Hermija smejući se. – Da li želiš da još ostanem sa tobom?

– Ne. Ali, hvala ti. Ostaću ovde uz Zevsa oca, razmišljaću i moliću se. Videćemo se kod Ksenofona, zbog takmičenja, u tri sata posle podneva.

Hermija klimnu glavom i ode. Isprativši ga pogledom, Parmenion se okrenu gradu koji se budio.

Sparta, zavičaj heroja, rodno mesto najboljih ratnika koji su ikada hodali Zemljom. Odatle se pre manje od veka legendarni Kralj mača, zaputio ka Termopilama sa trista ratnika i sedamsto helota. Tamo su se sukobili sa persijskom armijom koja je brojala više od četvrt miliona ljudi. Ipak su se Spartanci držali hrabro, odbijajući napade protivnika, sve dok persijski kralj Kserks nije poslao svoje besmrtnike. A onda su i tih deset hiljada najbolje obučениh persijskih ratnika, elitne trupe, Spartanci porazili. Parmenion je osetio kako mu se grudi nadimaju od ponosa, dok je zamišljao ratnike mrkog pogleda pod bronzanim šlemovima, sa ogrtačima boje krvi i blistavim mačevima. Moć Persije, svetske sile, slomila se o mačeve trista Spartanaca. On se okrenu ka jugoistoku. Tamo, dalje od pogleda, bio je spomenik kralju koji je tu poginuo; zbog izdaje jednog Grka, Spartanci su bili opkoljeni i pobijeni. Znajući za izdaju, kralj je požurivao saveznike da napuste bojište. Njegove reči su bile urezane u srca svih Spartanaca. – Spartanac napušta bojno polje noseći svoj štit, ili ležeći na njemu. Nema povlačenja! Parmenionu se činilo da mu se sudbina ruga – njegov najveći idol i njegov najveći neprijatelj nose isto ime i potiču od iste krvne linije Leonida. Ponekad bi se zapitao da li je legendarni kralj bio surov kao i mlađi imenjак.

Nadao se da nije.

Pope se do vrha akropolja, posmatrajući grad koji je okruživao brdo. Tu je živelo manje od trideset hiljada ljudi, ali su im se divili svi, od Arkadije do Male Azije, od Atine do Ilirije. Nijedna spartanska armija nije bila poražena od neprijatelja iste brojnosti u nekoj uređenoj bici. Spartanski pešadinac – hoplit vredeo je tri Atinjanina, pet Tebanaca, deset Korinćana i dvadeset Persijanaca. Te brojke su bile usađivane u glave spartanske dece, o njima se govorilo sa ponosom.

Makedonci nisu bili vredni pomena po spartanskim merilima. Jedva su ih i smatrali Grcima, bili su nedisciplinovana, varvarska, brdska plemena, bez kulture, osim one koje su oteli od naprednijih naroda. – Ja sam Spartanac – reče Parmenion – nisam Makedonac.

Statua Zeusa ostade nema, okrenuta ka udaljenoj planini Ilion, i Parmenionu se sopstvene reči učiniše praznim. Dečak uzdahnu setivši se malopredašnjeg razgovora sa Hermijom. *Oštar si prema meni, Parmenione, ali si u pravu. Volim te kao brata, ali te ne smatram za Spartanca. U glavi da, ali u srcu...Zašto bi me onda drugi, koji nisu moji prijatelji, prihvatili kao svoga?*

Još kao dete Parmenion se sukobljavao sa ostalom decom. Sa sedam godina, kada bi sva spartanska deca bila odvojena od roditelja i poslata u kasarne da postanu ratnici, prvi put je doživeo ponižavanje zbog svoje nečiste krvi. Leonida, nazvan prema slavnom kralju, zahtevao je da klekne pred njim, onako kako to čini čovek robovskog porekla. Mlađi i sitniji, Parmenion se bacio na njega, zamahujući pesnicama ka licu starijeg dečaka. Leonida ga je tada pretukao, kao i mnogo puta posle. Još gore, Leonida je poticao iz plemićke spartanske porodice, i mnogi od dečaka iz Likurgove kasarne trudili su se da zadobiju njegovu naklonost. Parmenion je postao otpadnik, proganjan i omražen. Od svih, osim od Hermije, kome ni Leonida nije ništa smeo, jer je Hermija bio sin kraljevog prijatelja, Parne.

Osam godina je Parmenion podnosio uvrede i udarce, uveren da će doći dan kada će ga svi priznati za brata-Spartanca. I došao je dan pobeđe. Nije ni sanjao da će tako daleko dogurati u Generalskim igrama, do same završnice. Ali ko će od sve spartanske dece biti njegov protivnik? Niko drugi do Leonida.

Kao što ga je Hermija upozorio, pobeđa bi mogla doneti samo još više nevolja, ali on nije mogao, nije hteo ni da pomisli da namerno

izgubi. Generalske igre su bile najveći događaj u kalendaru svakog pitomca brojnih kasarni u Sparti. Pobjednik će poneti lovorov venac i držati pobjednički štap. On će biti strateg – gospodar.

U Igrama su se suprotstavljale dve vojske u uređenoj bici. Takmičari su bili u ulozi generala, birali poredak, izdavali naredjenja. Vojnici su bili od drveta: nije bilo krvi i umiranja. Gubitke su određivala dvojica sudija, bacajući obeležene zglobove kosti.

Parmenion je u prašini prutom nacrtao pravougaonik, koji je predstavljao spartansku falangu – više od hiljadu ljudi, spojenih štitova i kopalja, spremnih za borbu. To je u igri bila glavna jedinica, a konjica sporedna. Desno od prvog, nacrtao je i drugi pravougaonik, Skirite, spartanske vazale koji su se uvek borili uz svoje gospodare. Iako smeli borci, tvrdi i nemilosrdni, nikada im nije bilo dozvoljeno da stanu u prve redove; nisu bili Spartanci pa su smatrani, gotovo, poluljudima.

To je bila njegova armija, tri hiljade ljudi, spartanska pešadija, konjica i Skirite kao rezerva. Leonida će komandovati potpuno jednakom vojskom.

Zatvorio je oči i prisetio se prošlogodišnjeg finala, koje je održano u Menelajevoj kasarni. Bitka je trajala dva sata. Mnogo pre kraja Parmenionu je postalo dosadno i odlutao je do tržnice. Bila je to bitka iscrpljivanja: falange su se u čeonom sudaru potpuno izmešale, sudije su bacale kocke i sklanjale mrtve, sve dok, konačno, bela armija nije nadvladala crvenu.

Vežba je bila besmislena, zaključio je tada Parmenion. Takva pobjeda ne donosi ništa dobro. Pobjedniku je na kraju ostalo manje od sto ljudi. U stvarnom životu, savladala bi ga druga neprijateljska vojska. Bitke ne treba voditi na taj način.

Njegov plan je bio drugačiji. Bilo da pobjedi ili da izgubi, svi će to zapamtiti. Polako je počeo da skicira formacije, da razmišlja i planira. Ali mu misli odlutaše, priseti se Velike trke, koja je održana tri sedmice ranije. Planirao je i spremao se za nju, sanjao o pobjedničkom lovorovom vencu na svojoj glavi.

Dvadeset milja pod vrelim letnjim suncem do podnožja brda, pa uz parnonske padine, prekrivene oblucima, s bolovima u nogama, boreći se za dah. Svi mladići Sparte u jednoj velikoj trci, na ispitu mladalačke snage i hrabrosti.

Sve ih je ostavio daleko iza sebe: Leonidu, Nesta, Hermiju, Learha i najbolje trkače iz ostalih kasarni. Gutali su prašinu koju

je on podizao, mučili su se iza njega. Leonida je izdržao duže od ostalih, čvrsto se držeći njegove senke, ali na dvanaestoj milji do cilja ni on nije izdržao Parmenionovo poslednje ubrzanje.

Parmenion je tada potrčao ka cilju, čuvajući snagu za trk koji će ga odvesti do agore, gde je čekao kralj sa pobedničkim lovorovim vencem.

U trenutku kada je beli, blistavi grad, u podnožju zasada maslina, bio pod njim video je starca kako vuče svoja kolica duž Vojničke staze; primetio je, zbunjen, da se desni točak otkida sa kolica i da se sve stvari sa njih rasturaju po prašini. Parmenion uspori. Starac se borio da olabavi remen omotan oko patrljka desne ruke; bio je invalid. Skrećući pogled sa tog prizora, Parmenion nastavi da trči.

– Pomozi mi, dečko! – povika starac. Parmenion uspori i okrenu se. Leonida je bio daleko iza njega i van vidokruga; pokuša da proceni koliko ima vremena. Uz kletvu, on jurnu niz padinu i kleknu kraj točka. Bio je slomljen. Spartanski dečak pokuša da ga vrati na mesto, gurajući ga na osovinu. Nekoliko trenutaka je na njoj stajao a zatim se rasprsnu na više delova. Starac pade na tlo pored uništenih kolica.

Parmenion okrznu pogledom starčeve oči; u njima vide bol, poraz i utučenost. Njegova tunika je bila iznošena, boja davno isprana zimskim kišama, izbledela pod letnjim suncem a sandale tanke kao pergament.

– Kuda si se zaputio? – upita Parmenion.

– Moj sin živi u naselju na sat odavde – odgovori starac, pokazujući ka jugu. Parmenion baci pogled na naboranu kožu starčevih ruku; bila je puna ožiljaka, starih rana od oštrice mača.

– Ti si Spartanac? – zapita dečak.

– Skirita – odgovori čovek. Parmenion se uspravi i pogleda kolica. Bila su natovarena šerpama i vrčevima, bilo je i nekoliko starih ćebadi, kao i prsni oklop i šlem, kakve je Parmenion video samo na vazama i zidovima.

– Pomoći ću ti do kuće – naposletku reče Parmenion.

– Bila su vremena kada mi nije bila potrebna pomoć, dečko.

– Znam. Dođi. Ja ću podupirati osovину ako ti možeš da vučeš i upravljaš.

Začuvši korake, Parmenion pogleda naviše. Leonida je trčao duž vrha obronka; nije gledao dole. Potisnuvši razočaranje, uhvati

osovinu i podiže kolica. Starac zauze svoje mesto kod drški, i njih dvojica polako nastaviše ka jugu.

Bio je sumrak kada je Parmenion, konačno, kaskajući prošao kroz kapiju. Sakupilo se dosta dece iz kasarni da ga dočeka.

– Šta se desilo, mešanče? Da se nisi izgubio? – zadirkivali su ga.

– Verovatno je legao da se odmori – rugao se drugi. – Melezi nisu izdržljivi.

– Poslednji! Poslednji! Poslednji! – pevali su dok je trčao ka pijaci, gde ga je čekao kasarnski tutor Lepid, koji je zapisivao rezultate trke.

– Šta se, za ime Hada, desilo s tobom? – upita vojnik. – Likurgova kasarna je trebalo da pobedi. Zahvaljujući tebi, završili smo na šestom mestu.

Parmenion nije rekao ništa. Šta je i mogao da kaže?

Ali, to je bila prošlost – a prošlost je mrtva. Ogladnevši, Parmenion siđe do pijace, pa Odlazećom ulicom dođe u kasarnu. U trpezariji stade u red sa drugim dečacima Likurgove kasarne i sede sam sa činijom čorbe i komadom crnog hleba. Niko mu se nije obratio. Leonida je bio na drugoj strani sale, sa Grilom i tucetom druge dece; pravili su se da ga ne primećuju. Parmenion je jeo uživajući u osećaju sitosti, a zatim je ustao i otišao do male kuće svoje majke. Zatekao ju je u dvorištu, kako sedi na suncu. Ona podiže pogled i nasmeši mu se. Bila je bolesno mršava, upalih očiju. Dotače je po ramenu, nežno poljubi, a njegove usne osetiše kost ispod suve zategnute kože.

– Da li si dobro jela? – upita je.

– Nemam apetita – prošapta. – Ali mi sunce prija, ponovo se osećam živom. On joj donese bokal vode i sede na kamenu klupu.

– Da li se danas takmičiš u finalu? – upita ga.

– Da.

Ona klimnu glavom i pramen crne kose joj pade na oči. Parmenion ga vrati na mesto. – Vruća si. Trebalo bi da uđeš unutra.

– Kasnije. Lice ti je izubijano?

– Pao sam tokom trke. Trapav sam. Kako se ti osećaš?

– Umorno, sine. Veoma umorno. Da li će kralj biti kod Ksenofonove kuće da vidi tvoju pobeđu?

– Rečeno je da će doći, ali ja možda neću pobediti.

– Možda. Bio je to majčinski ponos. – Ali ćeš dati sve od sebe,

a to je dovoljno. Jesi li još uvek omiljen kod drugih dečaka?

– Da.

– To bi se dopalo tvome ocu. I on je bio popularan. Ali nikada nije dospeo do finala Generalskih igara. Bio bi tako ponosan.

– Ima li nešto što bih mogao da učinim za tebe? Da ti donesem nešto za jelo? Parmenion je uhvati za ruku i čvrsto je stegnu, želeći da prenese svoju snagu u njene krhke udove.

– Ništa mi ne treba. Znaš, mislila sam o Makedoniji ovih nekoliko dana, o planinama i šumama. Stalno sanjam belog konja na padini brda. Ja sedim na livadi a konj mi prilazi. Silno želim da jašem tog konja, da osetim vetar na licu, da ga čujem kako mi šapuće u kosi. To je visok konj, predivnog vrata. Ali, uvek se probudim pre nego što mi priđe.

– Konji su dobro znamenje – reče Parmenion. – Daj da ti pomognem da uđeš. Pozvaću Reu – ona će ti nešto skuvati. Moraš nešto jesti, majko, inače nikada nećeš povratiti snagu.

– Ne, ne. Želim da posediš tu još neko vreme. Dremaću malo. Dodi nakon Igara. Ispričaćeš mi sve.

Neko vreme je sedeo pored nje, ali je ona naslonivši glavu na stari jastuk zaspala. Ušao je u kuću, stresao prašinu sa sebe i očešljao crnu kosu. Zatim je navukao čist hiton i obuio drugi par sandala. Hiton nije bio ukrašen vezom i bio mu je premalen, jedva je dosezao do polovine butina. Osećao se kao helot-rob. Parmenion pređe do susedne kuće i zakuca na dovrtak. Pojavi se niska žena crvene kose. Kada ga ugleda, nasmeši se.

– Otići ću do nje – reče, pre nego što je progovorio.

– Mislim da nije ništa jela – reče Parmenion. – Svakim danom je sve mršavija.

– To se moglo i očekivati – reče Rea nežno, s tugom u glasu.

– Ne! – prasnu Parmenion. – Sada kad je leto stiglo, i njeno stanje će se poboljšati. Znam to.

Ne čekajući na njen odgovor, potrča nazad pored kasarni, pa duž Odlazeće ulice ka Ksenofonovoj kući.

***

Na dan Igara Ksenofon se rano probudio. Sunce je tek provirilo iznad vrhova planina na istoku, šaljući duga koplja svetlosti kroz spuštene zastore njegove spavaće sobe. Okrenuo se na stranu i promumlao. Uživao je da večera sa kraljem, ali je život često

umeo da naplati ta zadovoljstva. U glavi mu je sve zujalo a u stomaku se tumbalo. Uдахnuo je duboko i seo, skidajući tanki čaršav koji ga je pokrивao, a zatim pogledao na svoj torzo. Mišići stomaka su mu bili zategnuti i čvrsti, uprkos njegovih četrdeset i sedam godina; zlatni sjaj kože njegovog lica i tela poticao je od svakodnevnog vežbanja na jutarnjem suncu.

General ustade i stade ispred bronзанog ogleдалa. Njegov vid nije imao više onu ošтрinu iz mladosti i bio je prinuđen da se dobro zagleda u svoj odraz, primetivši, s gnušanjem, blago opuštanjem kože ispod očiju i srebrne vlasi, koje su se pojavile u kosi zlatnog sjaja. Mrzeo je starenje, i zazirao od dana kada će mu ljubavnici dolaziti pre zbog dužnosti ili novca, nego iz želje.

Mladić od prošle ноći bio je očaran njime, ali više od svega je želeo da bude viđen sa Ksenofonom, herojem Marša ka moru, buntovnim Atinjaninom, koji je važio za jednog od najvećih generala svoga doba. Ta pomisao mu dade snagu i Ksenofon se uz osmeh odmaknu od ogleдалa. Podiže zastore i oseti sunce na koži, pa ponovo sede na tvrdi krevet.

Marš ka moru, slavna godina. Da li je to bilo delo Sudbine, volja boginje Atene ili čista sreća, pitao se. Kako čovek može to znati? Napolju je, na nebu bez oblačka, sijalo sunce, baš kao i tog dana kod Kunakse, kada su svi njegovi snovi i verovanja stavljeni na probu; kada se Kir borio za svoje, rođenjem, stečeno pravo. Ksenofonov pogled odluta, dok su mu misli navirale mračnim hodnikom sećanja. Lep poput Apolona, hrabar kao Herakle, Kir je poveo svoje trupe u Persiju da se bori za krunu, koja mu je po pravu pripadala. Ksenofon je znao da ne mogu biti pobedeni, jer bogovi pomažu hrabre, a još više pravedne. A neprijatelj, iako dvostruko brojniji, nije imao ni strateške veštine ni srčanosti da pobedi grčke najamnike koji su voleli Kira. Bitka je unapred bila odlučena.

Dve su se armije srele u blizini sela Kunaksa. Ksenofon je tada bio mladi oficir pod komandom proksenusa, i strah ga je iznenadio kada je prvi put ugledao neprijatelja, postrojenog u ogromnu borbenu liniju. Postavio je svoje ljude u zbijenu formaciju i čekao na dalja naređenja. Persijanci su isпустили snažan poklič i udarali drškama kopalja po štitovima, dok su Grci nemo stajali u muku. Kir je progalopirao ispred vojske na svom bojnem konju uzvikujući: Za bogove i slavu! Iako malobrojnija, grčka falanga se zari u persijsku hordu, koja se rasprсну i dade u bekstvo. Kir, koji je

izgledao kao bog na svome belom pastuvu, povede tada nezadrživi napad na protivnički centar, što natera njegovog obezglavljenog brata, kralja Artakserksa, izdajicu u bekstvo. Slava pobjede, ispunjenje sudbine!

Ksenofon zadržta i pride prozoru zureći u krovove kuća, ali je video samo odblesak sunca sa vrhova kopalja i čuo krike umirućih i neujednačene zvukove udaraca mačeva o štitove kod Kunakse; Grci su u formaciji dubokoj četiri reda nagonili varvare u bekstvo.

Pobjeda je bila njihova. Pravda je nadvladala, kao što su svi ljudi dobrog srca znali da će biti. I onda?

Ksenofon uzdahnu. Najobičniji persijski vojnik, najverovatnije seljak, koji nije mogao da pribavi sebi ni oklop ni mač, bacio je kamen koji je pogodio Kira u potiljak i oborio ga sa konja. Neprijatelj je u bekstvu video kako on pada. Pregrupisali su se i jurili na hrabrog Kira, koji se podizao s mukom. Proboden je nekoliko puta, a glavu i desnu ruku su mu odsekli.

Pobjeda je, poput prevrtljive žene, umakla Grcima!

Bogovi su tog dana umrli u Ksenofonovom srcu, iako se razum borio da zadrži krhotine vere. Svet bez bogova je bio ništavan, mesto patnji i razočaranja, nedostajao mu je red i razum. Nakon Kunakse retko je pronalazio spokoj.

General uzdahnu duboko i s mukom odagna gorke uspomene. Neko lagano zakuca na vrata. – Udi – reče on. Pojavi se Tin, njegov stariji sluga, noseći bokal jako razvodnjenog vina.

Druga dvojica slugu napuniše kadu vodom sa izvora i posle kupanja ga obrisaše peškirimima. Njegov oklop je glancan sve dok bronza nije zasijala kao zlato, a gvozdeni šlem kao najfinije srebro. Jedan od slugu mu pomože da obuče svoju lanenu tuniku, dok mu je drugi navukao prsni oklop pričvršćujući kaiševe sa strane. Kožni kilt, ojačan bronzom, visio mu je oko struka i bio pričvršćen oko kukova. Bronzane štitnike za noge su mu pričvrstili za potkolenice. Ksenofon odmahnu rukom i otpusti slugu pa uze svoju kaniju i mač. Koža je bila ulegnuta, bronzana kanija puna udubljenja, ali je gvozdeni mač u njoj bio veoma oštrog sečiva. Izvukao je mač i uživao u izvanrednom skladu njegove kratke oštrice i drške obavijene kožom. Uzdahnuvši snažno, vratio je mač u korice zakopčao kaiš oko pojasa. Podigao je šlem i začesljao belu krestu, napravljenu od konjske dlake.

Držeći šlem pod rukom, krenuo je ka vratima. Tin ih otvori i

Ksenofon iskorači u dvorište. Tri sluškinje se pokloniše dok je prolazio. On im otpozdravi smeškom i podiže lice ka suncu. Bio je lep dan.

Trojica helota su pripremali jamu sa peskom i po instrukcijama sudija oblikovali brda, doline i potoke. Ksenofon zastade da proveri njihove radove. – Načini to brdo višim i strmijim – reče jednom od ljudi – i proširi dolinu. Tu će se voditi bitka i mora biti mesta da se savije linija.

Prošavši kroz otvorenu dvorišnu kapiju, nastavio je da hoda ka obroncima brda i hramu Svevideće Atene. To nije bio veliki hram. Tri su stuba podupirala niski krov, a unutar hrama je bio sveti oltar. Ksenofon je ušao u zgradu, prethodno ostavivši mač na pragu hrama. Kleknuo je pred oltarom na kome je bila srebrna statua visoke i vitke žene, sa dorskim šlemom na potiljku i ostrim mačem u ruci.

– Slava tebi, Ateno, boginjo mudrosti i rata – reče Ksenofon. – Vojnik te pozdravlja. On sklopi oči u molitvi, ponavljajući poznate reči koje je prvi put upotrebio pre pet godina, kada je napuštao zemlju Persijanaca.

– Ja sam vojnik Ateno. Ne dopusti da ovo bude kraj moje slave. Postigao sam tako malo. Dopusti mi da živim dovoljno dugo kako bih odeo tvoju statuu u srce ove varvarske zemlje.

Podigao je pogled ka statui, kao da se nada odgovoru, iako je znao da će čuti samo tišinu. Zatim, ustade i izađe iz hrama. Primeti kretanje na akropolju i vide dva mladića kako se grle. Zaškiljivši, prepoznao je jednog od njih – Hermiju. Znači da je onaj drugi polutan, onaj koga zovu Savra, čudan dečko koga su često viđali kako trči po visokim zidovima i krovovima. Ksenofon ga je svega dva puta video izbliza. Sa svojim krivim, orlovskim nosom, nije bio zgodan kao Leonida niti lep kao Hermija, ali je bilo nečega u njemu. Njegove plave oči su istovremeno imale prodoran pogled, blag i izazivački, a držanje mu je bilo ponosno uprkos siromaštvu u kome je živeo. Jednom ga je Ksenofon video kako trči Odlazećom ulicom, progonjen od strane četiri dečaka. U drugoj prilici Savra je sedeo sa Hermijom pored Afroditinog hrama. Smejao se, a onda, nakon nekog Hermijinog bezazlenog komentara, lice mu je promenilo izraz, široki osmeh je nestao. Zaprepašćen, Ksenofon se zagleda u dečaka, koji tad podiže pogled i primeti da ga on posmatra. Izraz njegovog lica se začas promeni, kao da je

navukao masku, i Atinjanin oseti jezu kada pogled tih plavih očiju pade na njega.

Ksenofonov se u mislima vrati na izuzetnog Leonidu. *E, to je pravi Spartanac, visok i predivnih proporcija, ponosnog držanja, sa kosom kao zlato.* Postojala je veličina u Leonidi, verovao je Ksenofon, istinski dar nebesa. Nije se često Atinjanin radovao Generalskim igrama, ali će ove sa uživanjem dočekati, jer sledi bitka dva uma.

General je prišao mestu za obuku, nazvanom Polja. Tu su, obično u sumrak, mladići učestvovali u zamišljenim bitkama, koristeći štapove umesto mačeva; a svakog šestog jutra, tu se sastajala spartanska armija da bi vežbala. Tog dana, setio se Ksenofon, dok je prelazio niski most južno od Polja, bila je parada punoletnih. Njegovo divljenje spartanskom vojnom sistemu nije bilo umanjeno činjenicom da je zbog toga prognan iz Atine. Spartanci su stvorili savršenu armiju, koristeći tako jednostave principe da se Ksenofon uvek čudio kako je moguće da ih nijedan drugi grad-država nije podražavala. Vojnici su bili postrojeni u redove prema godištu, počev od punoletstva, koje se navršavalo u dvadesetoj godini. Deca koja su rasla zajedno, učila zajedno i stvorila prijateljstva u detinjstvu, sada su stajala jedna uz druge u falangi hoplita. Kako godine budu prolazile, oni će ostati na okupu, boriti se rame uz rame sve dok ne dosegnu savršenstvo, dvadeset godina nakon punoletstva, kada će se povući iz aktivne službe. To je ono što čini spartansku armiju nepobedivom.

Formacija falange je višeslojna. U prvom redu stoje tridesetogodišnjaci, deset godina stariji od punoletstva, iskusni, prekaljeni, a još uvek mladi i u punoj snazi, navikli na gvozdenu disciplinu; oni su se borili i pobedili u mnogim bitkama. Iza njih su bili ljudi dvadeset godina stariji od punoletstva, moćni ratnici, ponosni i puni ožiljaka. U redu iza stajali su novi regruti, koji će prvi put izbliza videti kako se bore spartanski ratnici. A iza njih su bili poredani vojnici po godištima, od godinu do devetnaest godina stariji od punoletstva. Zar je onda čudno što spartanska armija nikada nije bila poražena od neprijatelja iste brojnosti?

Kako nikada nećete shvatiti?, zapita se Ksenofon, misleći na svoj rodni grad Atinu. Želite da budete superiorni. I mogli ste to biti. Ali, niste hteli da učite od svojih neprijatelja. Atina i Sparta su vodile dug i skup rat na Peloponezu. Najgori period u

Ksenofonovom životu bio je onda, pre dvadeset godina, kada je spartanska armija opsela njegov grad.

Atina se predala, bogovi je blagoslovlili. Ksenofon nikada neće zaboraviti taj sramni dan.

Ipak, kao vojnik koji je proučavao umeće ratovanja, nije mogao da mrzi Spartu. Ona je uzdigla veštinu ratovanja do neslučenih visina.

– Dolaziš opremljen za bitku, kao i uvek – reče Agesilej, i Ksenofon se prenu. Bio je zaokupljen mislima i nasmeši se gotovo s nelagodnom. Spartanski kralj je sedeo na kamenoj klupi, u senci čempresovog drveta.

– Izvinjavam se, moj gospodar – reče Ksenofon klanjajući se – zamislio sam se.

Agesilej klimnu glavom i ustade; tek tada je njegovo iskrivljeno levo stopalo postalo uočljivo. Privlačan, crne brade, sa prodornim plavim očima, Agesilej je bio prvi kralj sa deformitetom, i on bi ga stajao krune, da se general Lisandar nije zauzeo za njega i pred bogovima i pred ljudima.

– Previše razmišljaš, Atinjanine – reče kralj, uhvativši Ksenofona pod ruku.

– Šta je problem ovoga jutra? Atina? Persija? Nedostatak vojnih pohoda? Ili čezneš da se vratiš na svoje imanje u Olimpiji i lišiš nas svoga društva?

– Atina – priznade Ksenofon. Agesilej klimnu glavom, dok je lukavim pogledom ispitivao prijateljevo lice.

– Nije lako biti prozvan izdajnikom i proteran od svog naroda, proganjan iz svoje domovine. Ali su stvari mogle biti drugačije. Da si ti imao važnu funkciju u Atini, možda rat ne bi bio toliko surov, ili možda ne bi ni došlo do rata. Tada bi ti bio heroj. Ja sam, s druge strane, oduševljen što ti nisi komandovao neprijateljskom armijom. Naši bi gubici bili mnogo veći u tom slučaju.

– Ali ne biste bili poraženi? – upita Ksenofon.

– Možda neki skirmiš – reče Agesilej popustljivo, smejući se. – Jer bitka ne zavisi samo od generalovih sposobnosti, već i od kvaliteta ratnika.

Njih dvojica pođoše do vrha niskog brda i sedoše na prvi red kamenih sedišta, koja su gledala na Polje.

Linija punoletnih, koja je brojala dvesta četrdeset ljudi, bila je deo osme formacije. Ksenofon je sa interesovanjem pratio kako

novi regruti, zajedno sa još tri hiljade regularnih vojnika, vežbaju juriš, krilni manevar, nalet i bočni udar.

Želja i trud oznojenih ljudi pojačaše se kada su spazili kralja na brdu iznad njih. Ali Agesilej ih nije gledao; okrenuo se ka Ksenofonu.

– Predugo smo bili ostrvo – reče kralj, skidajući svoj šlem ukrašen crvenom krestom, sedajući pored Ksenofona.

– Ostrvo? – odgovori Ksenofon – Zar to nije Spartina najveća snaga?

– I snaga i slabost, prijatelju moj, bliski kao muž i žena. Mi smo snažni jer smo ponosni. Ali smo slabi jer nam ponos ne dozvoljava da rastemo. On pokaza rukom zemlju. – Gde smo to mi? Duboko na jugu, daleko od trgovačkih puteva, mali grad-država. Ponos nam ne dozvoljava da sklapamo brakove sa drugima, iako to nije u suprotnosti sa zakonom. Zato opada broj pravih Spartanaca. Na tom polju je tri hiljade ljudi – jedna trećina čitave naše vojske. Zato možemo dobijati bitke ali nikada nećemo stvoriti carstvo. Ti osećaš bol zbog Atine? Ona će opstati i napredovati dugo, i onda kada Spartanci postanu prašina. Ona ima more, ona je centar, srce Grčke. Mi ćemo je pobeđivati u hiljadu bitaka, ali ipak izgubiti rat.

Agesilej zatrese glavom i strese se. – Ledena zver hoda mojom dušom, oprost mi na turobnosti – reče.

Ksenofon skrenu pogled ka borcima na Polju. Bilo je dosta istine u kraljevim tužnim rečima. Jer i pored sve svoje vojne nadmoći, Sparta je bila mali grad-država, sa stanovništvom koje se smanjivalo u užasnim ratovima što su harali Peloponezom. On okrznu pogledom prijatelja i promeni temu.

– Da li ćeš ti uručiti nagradu pobeđniku Genaralskih igara?

Agesilej se osmehnu i sumorne misli nestadoše. – Imam poseban dar za pobeđnika današnjih Igara, jedan od sedam mačeva kralja Leonide.

Ksenofonove oči se raširiše. – Vredan poklon, moj gospodaru.

Agesilej slegnu ramenima. – Moj nećak je iste krvne linije i nosi ime Velikog kralja; priliči mu da ponese mač. Dao bih mu ga, ionako, na rođendan, koji će biti za tri nedelje. Ali je ovo divna prilika da dečak zapamti dan kada je pobedio na Igrama. I ja sam ih osvojio, pre trideset godina.

– To je divan gest, moj gospodaru, ali, šta ako on ne pobeđi?

– Uozbilji se, Ksenofone. Suprostaviće mu se polutan-

Makedonac, po nivou, malo iznad helota. Kako može da ne pobedi? On je Spartanac, kraljevske krvi. A kako si ti vrhovni sudija, možemo računati na pravedan ishod.

– Pravedan? – odgovori Ksenofon, okrećući se da bi prikrio ljutnju.

– Budimo bar pošteni.

– O, nemoj da budeš tako strog prema meni – reče Agesilej, prebacivši ruku oko prijateljevog ramena. – To je samo dečija igra. Gde je tu šteta?

– Gde, zaista? – odgovori Ksenofon.

***

Parmenion uspori trk dok se približavao Ksenofonovoj kući. Posetioci su se već skupljali i on vide Hermiju kako razgovara sa Grilom. Bes ga preplavi kada se seti kratkih, snažnih udaraca, i oseti želju da pređe ulicu, dograbi Grila za kosu i udara njegovom glavom o zid dok kamen ne postane crven.

Smiri se !, pomisli. Znao je da će Gril biti prisutan, on je Ksenofonov sin, ovo je njegova kuća; osim toga, on će nositi Leonidin crni plašt. Ipak, Parmeniona je čudilo što je Gril bio opšteprihvaćen, čak omiljen od mladića u kasarni. *Kako je moguće*, pitao se, *da ih pridobije Atinjanin, a ne i on? Gril nema spartanske krvi, dok je moj otac heroj*. Odbacivši takve misli, progura se kroz gužvu i dođe do dvojice mladića. Prvi ga ugleda Gril, i osmeh mu se zamrznu na licu, a oči suziše.

– Dočekao sam dan tvoga poniženja – reče Atinjanin.

– Odbij, Grile – upozori ga Parmenion, drhtavim glasom. – Sam pogled na tebe tera me na povraćanje. Ali znaj ovo: ako još jednom kreneš na mene, ubiću te! Nema više udaraca. Nema masnica. Samo crvi i smrt!

Ksenofonov sin se zatetura, kao od udarca, i vrisnu ispustivši crni plašt. Brzo ga podiže i nestade kroz vrata kuće.

Okrenuvši se ka Hermiji, Parmenion pokuša da se osmehne, ali su mu mišići lica bili u grču. Umesto toga, on obgrli svog prijatelja, ali se Hermija izmače. – Budi oprezan – reče Hermija – loš je znak dotaći ogrtač!

Parmenion se zagleda u tamni vuneni ogrtač prebačen preko Hermijine ruke.

– To je samo ogrtač – prošaputa, prevukavši prstima preko njega.

Poraženi na Igrama, biće izveden sa bojnog polja, prekriven ogrtačem i kapuljačom, kako bi sakrili njegovu sramotu. Nijedan Spartanac nije mogao da posmatra taj prizor bez prezira. Ali se Parmenion zbog toga nije brinuo. Ako Leonida pobedi, to će biti dovoljna sramota. Nošenje ogrtača nije ga uopšte brinulo.

– Hajde – reče Hermija, uzevši Parmeniona za ruku. – Prošetajmo malo, ne želimo da se pojavimo prerano. Kako ti je majka?

– Postaje jača – odgovori Parmenion, svestan da je to laž, ali mu je bilo potrebno da u to veruje. Dok su se udaljavali, on začu povik i pogledavši unazad, vide da stiže zlatokosi Leonida. Sa zavišću je posmatrao kako se ljudi okupljaju oko Leonide da bi mu poželeli sreću.

Dva su mladića, šetajući kamenom stazom, došli do Amonovog svetišta, male, kružne zgrade, od belog kamena, ispred koje su bile mermerne statue hoplita. Sa tog mesta se videlo sveto jezero, a iza grada, skriven u šumi, hram Afrodite, boginje ljubavi.

– Da li si pribran? – upita Hermija, dok su sedeli ispod mermernih statua.

– Kamen mi je u stomaku, ali mi je um smiren – reče mu Parmenion.

– Koju ćeš formaciju koristiti?

– Sasvim novu – Parmenion mu u kratkim crtama objasni svoj plan.

Hermija ga je slušao u tišini, a zatim odmahnu glavom. – Ne smeš to da činiš, Savra! Saslušaj me molim te! To je nezamislivo!

Iznenaden prijateljevom reakcijom, Parmenion se tiho zasmija. – To je samo izmišljena bitka, Hermija. Drveni vojnici i kockice od kosti. Zar nije cilj pobediti?

– Da, da, ali oni to nikada neće dozvoliti. Bogovi, zar ne vidiš to, Savra?

– Ne – odgovori Parmenion. – Ionako nije bitno. Niko neće morati da se dosađuje dva sata. Pobedio ili izgubio, sve će biti gotovo za nekoliko minuta.

– Nisam siguran – šapnu Hermija. – Hajde da se vratimo.

U Ksenofonovom dvorištu je vladala gužva. Gosti su se peli na drvene tribine kako bi zauzeli mesto u senci, ispod zapadnog zida kuće. Parmenion je bio svestan da u svom hitonu, koji mu je loše pristajao, pokazuje koliko je siromašan; ali, njegova majka je imala malo imanje, skromnih prihoda, od kojih je morala da izdvaja

njemu za hranu, odeću i obuku. Svi spartanski mladići su morali da plaćaju za smeštaj i hranu u kasarni, a nemogućnost da se plati vodila je gubljenju položaja. Kada siromaštvo zadesi porodicu, ona ne gubi samo pravo glasa, već i pravo da sebe naziva Spartancima. To je bilo najveće poniženje koje je moglo nekome da se desi. Izbačen iz kasarni, morao bi da nađe neki posao i bio bi nešto bolji od helota.

Parmenion odagna takve sumorne misli i zagleda se u deset stopa široko kvadratno bojište napravljeno u pesku. Izrezbareni drveni vojnici su stajali u blizini. Zlatni na levoj a krvavi na desnoj strani. Iako neobojeni i bez ukrasa bili su lepi. Podigao je prvi red zlatnih hoplita, izrezanih od belog drveta koje je vremenom požutelo. Svega deset figura bilo je pričvršćeno na potpornu dasku, ali su oni predstavljali stotinu teških oklopnika sa okruglim štitovima, kopljima za bodenje i kratkim mačevima. Bili su vrlo detaljno izrezbareni, sve do kožnih kiltova i štitnika za potkolenice. Samo su šlemovi bili zastarelog tipa, sa perjanicom, i potpuno su prekrivali lice, prestali su da se upotrebljavaju trideset godina ranije. Ove su rezbarije bile stare i smatrane skoro svetinjom. Veliki, legendarni Leonida ih je koristio kada je osvojio Jedanaeste igre.

Parmenion vrati na mesto Spartance i ode do figura Skirita. One nisu bile tako lepo izrađene, niti su bile toliko stare. Vojnici nisu nosili koplja i imali su okrugle kožne kape.

Senka pade na Parmeniona, on podiže pogled i ugleda visokog čoveka u žutoj, zlatom obrubljenoj tunici. Retko je imao prilike da vidi ugladenijeg ratnika; kosa mu je bila zlatna, posuta srebrom, oči boje plavog letnjeg neba.

Čovek mu se nasmeši. – Ti mora da si Parmenion. Dobro došao u moju kuću, mladi generale.

– Hvala vam, gospodine. Čast je biti ovde.

– Da, zaista – složi se Ksenofon – ali ti si tu čast i zaslužio. Prošetaj sa mnom.

Parmenion je pratio Ksenofona do male niše u senci, na čijim su zidovima bili oslikani predivni purpurni cvetovi, koji su prekrivali zidove, kao na kraljevskom plaštu.

– Izvlačene su slamke i ti ćeš povući prvi potez. Kaži mi sada prva tri naređenja koja ćeš izdati – reče Ksenofon. Parmenion duboko uzdahnu. Po prvi put mu se učini da su ga nervi izdali i on shvati da zuri u publiku u dvorištu. U pravoj bici, kada otpočne,

kada se hiljade ratnika sudaraju kopljima, štitovima i mačevima, bilo je skoro nemoguće brzo menjati strategiju. Takmičari su sudijama, u Igrama, saopštavali prva tri naređenja, kako nijedan od suparnika ne bi mogao da promeni mišljenje suočen sa boljim potezom svog protivnika.

– Ja čekam, mladiću – prošaputa Ksenofon. Parmenion okrenu svoje bledoplave oči ka privlačnom Atinjaninu. Tada mu saopšti svoju taktiku, iščekujući reakciju starog generala.

Ksenofon je saslušao bezizražajnog lica, a onda uzdahnu i zatrese glavom. – Glavni sudija ne sme da daje savete, pa ću samo reći da ćeš, ako Leonida izabere bilo koju od četiri, možda pet, mogućnosti, biti katastrofalno poražen. Ti si to uzeo u obzir, naravno?

– Jesam, gospodine.

– Da li si uzeo u obzir tradiciju i spartanski ponos?

– Ja samo želim da dobijem bitku.

Ksenofon je oklevao. Već je prekoračio svoja prava. Konačno klimnu glavom i vrati se proceduri. – Neka ti bogovi budu naklonjeni, Sparto – reče on klanjajući se. Parmenion je uzvratio naklon i posmatrao kako Atinjanin odlazi do mesta gde je stajao Leonida. Proguta knedlu. Ako je general Leonidin prijatelj, ako makar samo i nagovesti njegov plan ...

Da nisi to ni pomislio! Atinjanin je čuveni general, bodrio je Parmenion sebe. On nikada ne bi učinio nešto tako nisko. To je čovek koji je nakon poraza kod Kunakse, videvši svoje prijatelje brutalno pobijene, preuzeo komandu nad demoralisanom grčkom armijom i borbom prokrčio sebi put, kroz ogromnu persijsku imperiju, sve do mora. Ksenofon ga neće izdati. Ali on je Grilov otac, pomisli Parmenion, i prijatelj Leonidine porodice.

Publika ustade sa sedišta i Parmenion ugleda Agesileja kako ulazi okružen generalima i dvojicom svojih ljubavnika. Kralj se nakloni dok mu je publika aplaudirala, a zatim hramajući dođe do centralnog sedišta u prvom redu, tik iza jame sa peskom. Koračajući do mesta gde ga je čekao Hermija, izbegavajući pri tome da pogleda u ogrtač, oseti da su mu usta suva. Ksenofon je pozvao dvojicu sudija i razgovarao sa njima neko vreme, a zatim zauzeo mesto kraj kralja. Prvi od sudija, postariji čovek, glatko obrijan i kratko podšišane sede kose, pride Parmenionu.

– Ja sam Klearh – reče. – Postaviću armiju onako kako ti zapovedaš, generale. Možeš me pitati o vremenu potrebnom da se

nešto odigra, ali ni o čemu drugome. On otvori kesu na boku i izvadi tri zglobne kosti. Sa svih šest strana bili su brojevi od tri do osam. – Da bismo odredili gubitke, bacaćemo ove kosti. Najveći i najmanji broj se neće računati, dok preostali broj označava gubitke. Da li si razumeo?

– Naravno – odgovori Parmenion.

– Odgovor je jednostavno, da – reče Klearh.

– Da – potvrdi Parmenion. Klearh stade pored žute armije a drugi sudija se postavi sa druge strane peščanog borilišta, pored crvenih drvenih vojnika.

Parmenion po prvi put ukrsti svoj pogled sa Leonidom. Ovaj mu se podrugljivo isceri. Leonidu su smatrali prelepim, ali uprkos zlatnoj kosi i privlačnim usnama, Parmenion je video samo ružnoću i svirepost.

Kao što je običaj nalagao, dva takmičara priđoše da se suoče licem u lice.

– Da li ćeš prepustiti bojište spartanskoj zlatnoj armiji? – upita Parmenion poštujući ritual.

– Spartanski crveni se nikada ne povlače – odgovori Leonida – pripremi se da umreš.

Publika je aplaudirala, a kralj ustade i diže ruku tražeći tišinu. – Prijatelji, danas ću predati pobjedniku specijalan poklon: jedan od sedam mačeva kralja Leonide! Držao je gvozdeni mač visoko, a zraci sunca su ga pretvarali u srebro. Podiže se velika buka.

Leonida se nagnu ka Parmenionu. – Poniziću te, mešanče – reče.

– Tvoj dah smrdi gore nego kravlja zadnjica! – odgovori mu Parmenion, uživajući u rumenilu koje je oblilo Leonidine obraze. Oba se mladića vratiše na mesta.

– Počnite! – naredi Ksenofon.

Klearh istupi. – General Parmenion je naredio trupama da zauzmu Lisandarovu petu formaciju, sa Skiritama na levom krilu, u šesnaest redova dubine, Spartancima u centru u šesnaest redova, i najamnicima naoružanim džilitima iza konjice na desnom krilu. General se postavio iza centra. Parmenion je video da nekoliko ratnika u publici odmahuje glavom negodujući, i mogao je da pogodi njihove misli. Nijedan general nije mogao očekivati da će se ratnici boriti za njega ako nije imao hrabrosti da stane uz njih, u prve redove. Trojica helota su pomerili drvene ratnike na zadate pozicije u pesku.

Drugi se sudija obrati publici. – General Leonida je naredio treću Agesilejevu formaciju: Spartanci na desnom krilu u deset redova dubine, konjica u centru, Skirite i najamnici na levom krilu. On se postavio u drugi red centra. Aplauz se začu i Leonida se pokloni. Kao što se i očekuje od spartanskog generala, izabrao je sebi mesto blizu prvog reda.

Publika se nagnu napred, pomno proučavajući formacije. Bilo je očigledno da Parmenion planira defanzivnu bitku, spreman da odbije frontalni napad. Leonida je izdužio svoju borbenu liniju planirajući tradicionalni iskošeni napad na levo krilo, pokušavajući da istovremeno izvrši obuhvat protivničkog krila. Štošta će zavisi-ti od kockica koje određuju gubitke.

Klearh pročisti grlo i svi su u publici znali šta će reći, to je bilo očigledno po formaciji. Bez pokreta. Spartanski zlatni će čekati da Leonida napadne, uzdajući se u kockice. Ali razgovor zamre kad Klearh progovori.

– General Parmenion je naredio konjički juriš, usmeren ka neprijateljskom centru. Sve su se oči okrenule ka sudiji kraj Leonide. Prva se tri poteza ne mogu izmeniti i sada sve zavisi od toga kako će Leonida upotrebiti konjicu. Bilo je neuobičajeno ali ne i nemoguće da se naredi juriš konjice na samom početku bitke.

– General Leonida je naredio da Skirite i džilitaši krenu napred ka desnom krilu.

Počela su došaptavanja u publici, jer Leonida nije predvideo juriš konjice te nije izdao naređenje svojoj konjici. Štapom za merenje helot pomeri žute drvene konje napred. Sudije se posave-tovaše i Ksenofon se obrati publici.

– Složili smo se jednoglasno da je silina juriša naterala protivničku konjicu u bekstvo, odbacivši ih u redove hoplita. Gubici su šezdeset kod Leonide i devet kod Parmeniona.

Klearhov glas se uzdiže nad žamorom. – General Parmenion naređuje Spartancima i Skiritama da spoje redove i napreduju u trku, u trideset i dva reda dubine, ka neprijateljskom desnom krilu.

Parmenion je stajao sasvim mirno, očiju uprtih u Leonidu, koji je užasnut posmatrao napredovanje mase hoplita. Parmenion je shvatao kako se Leonida oseća; nije se suočio sa jednim, već sa dva, popuno neverovatna plana! Nijedna spartanska vojska nije nikada ni pomislila da se spoji sa Skiritama, nijedna grčka armija nije napala protivničko desno krilo, njegovu najjaču tačku. Uraditi

tako nešto, značilo bi izložiti slabu stranu, jer se štit nosio u levoju ruci, pa bi u napredovanju falanga bila izložena ubitačnom dejstvu džilita, strela i kamenja.

Ali ne i ovde, mislio je Parmenion. *Ne danas*. Leonidin centar je bio pometen sopstvenom konjicom, a nigde u blizini nije bilo strelaca ili peltasta, koji bi pomeli Parmenionove redove u nastupanju. Gledao je, želeći da vidi, da upije svaku promenu izraza na licu svog protivnika, žudeći da zapamti trenutak kada će Leonida shvatiti da je poražen.

– General Leonida je naredio da poslednjih šest redova izađu iz poretka i opkole neprijatelja.

Parmenion je bio oduševljen, ali je skrivao raspoloženje, jedino se po raširenim nozdrvama i ubrzanom disanju moglo videti da je uzbuđen. Leonida je bio poražen. Vojnici su u masi jurišali na njegovo desno krilo, a on ga je istanjio na svega četiri reda. Snaga i hrabrost malobrojnih nije se mogla odupreti težini ogromne mase. Leonida nije samo pobeđen, on je smrvljen. Zlatokosi Spartanac je zurio u vojnike, a onda prišao sudiji i nešto mu uzbuđeno rekao. Izgovorene reči zaprepastiše Parmeniona.

– General Leonida traži od sudija da povuku drugo naređenje generala Parmeniona, jer ono nema osnova. Ako bi takvo naređenje bilo izdato u bici, Spartanci bi, u to nema sumnje, odbili da ga izvrše.

Parmenion pocrvene i pogleda ka kralju. Agesilej se zavalio i počeo razgovor sa mladićem sa svoje desne strane. Ksenofon pozva sudije malo dalje od publike, ali su svi mogli videti da se vodi žučna rasprava.

Parmenion se snuždi i zagleda u malo bojište i drvene vojnike zaledene u pokretu. Da li ga mogu diskvalifikovati? Naravno da mogu. Pogleda redove posmatrača. *Ko si ti, Parmenione?*, upita se. *Ti si siromašni mešanac. Nikome nije stalo do tebe. Ovo je Leonidin dan, a ti si im to pokvario.*

Ksenofon se vratio do borilišta sa peskom. Publika je očekivala presudu, čak se i kralj nagnu napred, pogleda uprtog u Atinjanina.

– Potez je interesantan i podelio je sudije. Tačno je da se spajanje redova sa Skiritama ne smatra časnim, niti verovatnim. On napravi pauzu i Parmenion vide glave kako potvrdno klimaju, i oseti Leonidine oči na sebi. Njegov protivnik dozvoli sebi smešak. Parmenion proguta knedlu. – Međutim – nastavi Ksenofon – izgled-

da mi da ovde nije u pitanju čast već disciplina i taktika. General Parmenion je znao snagu svog neprijatelja, znao je i da je neprijatelj primenio ovu istu formaciju u pet prethodnih bitaka, te je stoga primenio neobičan plan. Ja sam Atinjanin, ali govorim sa autoritetom čoveka koji se više od svega divi kvalitetima spartanske armije. Ovo je pitanje discipline. Izazov opstaje ili pada na jednom pitanju: da li bi Spartanci odbili da poslušaju takvo naređenje? Odgovor je prost. Da li su ikada Spartanci, u svojoj slavnoj istoriji, odbili da poslušaju naređenje? Ksenofon napravi još jednu pauzu, dok je pogledom prelazio preko gledalaca. Zaustavi najzad pogled na kralju. – Naređenje ostaje – reče Ksenofon. – General Leonida je poražen i kako je bio u drugom redu, poginuo je u bici. Spartanskim zlatnim pripada pobeda. General Parmenion je vrhunski strateg.

Nije bilo aplauza, ali to nije smetalo Parmenionu. On se okrenu ka Hermiji, koji odbaci ogrtač iz ruku, i potrča Parmenionu u zagrljaj.

Publika je bila zapanjena. Kralj Agesilej je uperio pogled pun gneva ka Ksenofonu, koji samo slegnu ramenima i okrete se na drugu stranu. Tada, prvo šapatom a potom sve glasnije, začuše se komentari starih ratnika, koji su raspravljali o strategiji. Leonida ustade i zatetura se unazad. Gril mu priđe, prinoseći mu ogrtač srama, ali ga Leonida odbi naglim pokretom ruke i krupnim koracima napusti dvorište.

Postariji helot izađe iz senke i dotače Parmeniona po ramenu. – Gospodine, došla je neka žena, eno je na kapiji. Kaže da morate odmah doći.

– Žena? Kakva žena? – upita Parmenion.

– Reče da je nešto u vezi s vašom majkom, gospodine.

Nestade u Parmenionu svako osećanje radosti i trijumfa. On se zaljulja, kao da je dobio udarac, i istrča iz dvorišta.

***

SADRŽAJ

Reč autora	7
KNJIGA	
Proleće 389. pre n. e.	11
Sparta, leto, 385. pre n. e.	13
Sparta, leto, 382. pre n. e.	82
Teba, jesen, 382. pre n. e.	112
KNJIGA II	
Teba, jesen, 379. pre n. e.	145
Hram, Mala Azija, 379 pre n. e.	178
Teba, leto, 371. pre n. e.	232
KNJIGA III	
Teba, jesen, 371. pre n. e.	263
Pela, Makedonija, 371. pre n. e.	268
Hram, leto, 359. pre n. e.	276
Makedonija, leto, 359. pre n. e.	280
Suza, Persija, jesen, 359. pre n. e.	284
Granica sa Trakijom, jesen, 359 pre n. e.	300
Ilirija, jesen, 359 pre n. e.	329
Hram, jesen, 359 pre n. e.	339
Pela, proleće, 358. pre n. e.	343
Linkestijska ravnica, leto, 358. pre n. e.	348
Hram, leto, 357. pre n. e.	353
Samotraka, leto, 357. pre n. e.	356
Hram, leto, 357. pre n. e.	372
Prespansko jezero, sredina zime, 356. pre n. e.	374
Hram, Mala Azija, zima, 356. pre n. e.	388
Hram, proleće, 356. pre n. e.	392
Pela, Makedonija	395
Ostrvo Samotraka	408
Hram	413
Pela, proleće, 356. pre n. e.	418
Bibliografija	420
Rečnik	441